

NEDERLANDSE
VERENIGING
VOOR RECHTSPRAAK

LEIDRAAD

ONPARTIJDIGHEID EN NEVENFUNCTIES

IN DE RECHTSPRAAK

JANUARI 2014

0. INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING EN KADER	3
1.1. Inleiding	3
1.2. Belangrijke begrippen	3
1.3. Totstandkoming en herziening van de leidraden	5
1.4. Doel van de leidraad	6
1.5. Doelstelling van de leidraad en de interne en externe werking ervan	6
1.6. Status en werkingssfeer van de leidraad	7
1.7. Definities	7
2. UITGANGSPUNTEN	11
3. AANBEVELINGEN	12
3.1. Gezins- en familieverbanden	12
3.2. Kennissenkring	12
3.3. Wenselijkheid van nevenfuncties algemeen	13
3.4. De nevenfuncties van de rechter	13
3.5. Door de wet aan rechterlijke ambtenaren opgedragen nevenbetrekkingen	14
3.6. Overige nevenfuncties	15
3.7. Wijze van omgaan met de bezoldiging van nevenbetrekkingen	16
3.8. Meldplicht ten aanzien van huidige en vroegere neven- dan wel Hoofdbetrekkingen	17
3.9. De nevenfuncties van gerechtsambtenaren	18
3.10. De (neven)functies van de (vroegere) echtgenoot, (ex)partner of nauwe bloed- en aanverwanten	19
3.11. De voormalige werkkring	19
3.12. Eerdere bemoeienis met een zaak of met partijen	20
3.13. De rechter-plaatsvervanger	20
3.14. De rechterlijk ambtenaar in opleiding (raio) die rechter-plaatsvervanger is	21
3.15. Aanbeveling aan de gerechten betreffende verdere bevordering van de onpartijdigheid	21

1. INLEIDING EN KADER

1.1. Inleiding

In een rechtsstaat wordt de roep om recht beantwoord. In de kern betekent dit dat:

- een ieder recht heeft op toegang tot een onafhankelijke en onpartijdige rechter;
- de onpartijdigheid van de rechter in iedere situatie boven elke twijfel verheven is;
- de onpartijdigheid in alle gevallen zichtbaar is in het optreden van de rechter.

Naast onafhankelijkheid en onpartijdigheid is integriteit een kernwaarde van rechtspraak. Het begrip hangt nauw samen met de rechterlijke onpartijdigheid. De Rechtspraak (als organisatie¹) moet er blijk van geven te beantwoorden aan redelijke verwachtingen van de buitenwereld op dit punt. Hier geldt het adagium: '*Justice must not merely be done but must also be seen to be done*' (Value 3, Integrity, in the Bangalore Principles of Judicial Conduct, 2006).

Deze leidraad geeft een nadere invulling van de kernwaarden op de punten van onpartijdigheid en nevenfuncties. In deze inleiding worden de totstandkoming, de doelstelling en de kernbegrippen beschreven.

Vervolgens worden concrete aanbevelingen gedaan, die zoveel mogelijk aan de hand van voorbeelden worden toegelicht.

1.2. Belangrijke begrippen

- onpartijdigheid

Niemand is vrij van persoonlijke opvattingen over bepaalde maatschappelijke, politieke en ethische kwesties. Dat geldt, nu van een rechter een behoorlijke mate van maatschappelijke betrokkenheid wordt verwacht, zeker ook voor de rechter. Zijn opdracht om onpartijdig te oordelen brengt mee dat hij zich van zijn persoonlijke opvattingen - met inbegrip van sympathieën en antipathieën - bewust is en blijk geeft daar bij zijn professionele oordeel afstand van te nemen.

Voor het begrip onpartijdigheid is in deze leidraad aangesloten bij hetgeen daarover is overwogen in de uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (verder: EHRM) van 24 mei 1989, NJ 1990, 627 (Hauschildt) en de Hoge Raad van 18 november 1997, NJ 1998, 244. Die arresten vormen nog altijd de basis voor beantwoording van de vraag of de onpartijdigheid wordt aangetast.

De rechter maakt deel uit van de samenleving. Door een rechter uitgeoefende nevenfuncties kunnen van invloed zijn op zijn onpartijdigheid. In 2012 is de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren (verder: Wrra) gewijzigd². Op grond van deze wetgeving dient de president van een gerecht³ te toetsen of de vervulling van een bepaalde nevenbetrekking door de rechterlijk ambtenaar ongewenst is met het oog op een goede ambtsvervulling en de handhaving van onpartijdigheid en onafhankelijkheid of van het vertrouwen daarin. Dit maakt een toetsingskader onontbeerlijk. Deze leidraad beoogt met betrekking tot nevenwerkzaamheden een dergelijk kader te bieden.

¹ Waar in deze leidraad met de term 'rechtspraak' wordt bedoeld op de organisatie, wordt deze met de hoofdletter 'R' begonnen. Het woord 'rechtspraak' (zonder beginhoofdletter) duidt op de functie van het rechtspreken.

² Wet van 21 mei 2012, Stb 2012, 220

³ Op grond van artikel 44 lid 6 Wrra beoordeelt de functionele autoriteit of de vervulling van een betrekking ongewenst is. Ten aanzien van de met rechtspraak belaste rechterlijke ambtenaren, niet zijnde president, wordt deze bevoegdheid uitgeoefend door de president van het gerecht waar betrokkene werkzaam is. Omdat deze Leidraad vooral over rechters gaat, zal dan ook niet over functionele autoriteit, maar van de president van een gerecht worden gesproken.

In deze leidraad gaat het voornamelijk om toetsing van de (on)partijdigheid van de rechter. Toch kan de reikwijdte verder strekken en ook gerechtsambtenaren raken. Dit kan zich met name voordoen indien de gerechtsambtenaar is belast met taken die - kort samengevat - tot het rechterlijk domein kunnen worden gerekend. Volgens het EHRM in de uitspraak van 21 juni 2011, *Belizzi v. Malta*, No. 46575/09 zijn de eisen die artikel 6 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (verder: EVRM) stelt aan rechters inzake hun onpartijdigheid ook van toepassing op juridisch ondersteuners indien aan hen in een concrete zaak specifieke taken zijn toebedeeld die van belangwekkende betekenis zijn voor het (eerlijke) verloop van de procedure (*'may be of important significance to the judicial process'*). Binnen het Maltese systeem, dat in de uitspraak aan de orde was, heeft een 'judicial assistant' (die daarbij overigens handelt op verzoek en onder instructie van de zaaksrechter) onder meer de volgende taken: het vastleggen van getuigenverklaringen, het deelnemen aan zittingen, het stellen en bewaken van termijnen voor het overleggen van stukken en het schrijven van opinies ten behoeve van de rechterlijke besluitvorming in de zaak. De uitspraak maakt niet duidelijk om welke van de genoemde taken het ten minste moet gaan om aan de bedoelde kwalificatie te voldoen. Dit maakt het moeilijk daaraan algemene conclusies te verbinden met betrekking tot de toepasselijkheid van de leidraad op juridische ondersteuners in de Nederlandse situatie. Men moet bedacht zijn op de mogelijke toepasselijkheid ervan op juridische ondersteuners in die gevallen waarin zij één of meer van de genoemde taken in concrete zaken uitoefenen.

- integriteit

Naast aanbevelingen die bijdragen aan het waarborgen van rechterlijke onpartijdigheid, is deze leidraad dan ook eveneens een hulpmiddel bij de bewaking van de integriteit binnen de Rechtspraak. De leidraad vervult in dat verband meerdere functies. In de eerste plaats biedt het stuk allen die in de Rechtspraak werkzaam zijn (als rechterlijk ambtenaar of als gerechtsambtenaar belast met vormen van rechtspraak), inzicht in wat bij het uitoefenen van hun taak en het aangaan en uitoefenen van nevenfuncties van hen wordt verwacht in het kader van de zorg voor de rechterlijke onpartijdigheid.⁴ Verder beoogt de leidraad een landelijk uniform kader te bieden aan (de presidenten van)⁵ de gerechtsbesturen bij de beoordeling van nevenfuncties. Tot slot kan de leidraad in de gevallen die zich daarvoor lenen een hulpmiddel zijn bij de beoordeling van wrakingsverzoeken of de behandeling van klachten.

- toetsing rechterlijk gedrag

Rechterlijk gedrag wordt op verschillende manieren getoetst. Een juridische toetsing is mogelijk door het aanwenden van rechtsmiddelen tegen rechterlijke uitspraken. Daarnaast bestaan er bij de gerechten klachtenregelingen betreffende het optreden binnen de rechtspraak. Ook kan het functioneren van rechterlijk ambtenaren en gerechtsambtenaren onderwerp van gesprek zijn in het kader van personeelsbeleid. Voorts is er nog de wettelijke toetsing door de Hoge Raad, die een rechter onder bepaalde omstandigheden kan ontslaan.

Toetsing van de onpartijdigheid van een bepaalde rechter kan leiden tot het niet behandelen van een zaak door deze rechter. Als deze toetsing door de rechter zelf gebeurt, kan dit leiden tot terugtrekking of een verzoek zich te mogen verschonen. Bij toetsing door andere rechters op verzoek van een belanghebbende gaat het veelal om wraking. Ook voor die situatie kan deze leidraad behulpzaam zijn.

⁴ Zie paragraaf 1.3 voor een toelichting op de begrippen 'nevenfuncties' en 'nevenbetrekking' en het onderscheid tussen beide.

⁵ Het begrip president omvat in dit verband mede de Voorzitter van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.

1.3. Totstandkoming en herziening van de leidraden

Aanleiding voor het opstellen van een leidraad over onpartijdigheid van de rechter waren destijds de discussies die er binnen de rechtsprekende macht omtrent integriteit, nevenfuncties en gedragscodes waren ontstaan. In de voorbije jaren heeft het gebruik van de leidraad onpartijdigheid van de rechter (2004), de leidraad nevenfuncties voor rechterlijke en gerechtsambtenaren (2009), de Gedragscode Rechtspraak (2010) en de NVvR-Rechterscode (2011) het bewustzijn van rechters en gerechtsambtenaren met betrekking tot onpartijdigheid en integriteit verder versterkt.

Sinds de totstandkoming van de leidraad onpartijdigheid van de rechter is veel nieuwe wetgeving totstandgekomen. Als vermeld is de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren onlangs in 2012 gewijzigd (inwerkingtreding voorzien per 1 januari 2013) waarbij nieuwe bepalingen zijn vastgesteld inzake de nevenbetrekkingen van rechterlijke ambtenaren en rechterlijke ambtenaren in opleiding. Ook is bij deze wetswijziging bepaald dat de verschillende bepalingen over nevenbetrekkingen van toepassing zijn op diverse deskundige leden in de verschillende rechterlijke colleges (deskundige leden pachtkamer, militair lid militaire kamer, deskundig lid kamer voor het kwekersrecht, deskundige leden ondernemingskamer).

Naast deze ontwikkelingen vormt ook de totstandkoming van de Wet herziening gerechtelijke kaart (verder: HGK)⁶ aanleiding de bestaande aanbevelingen nader in beschouwing te nemen. Door deze wet ontstaan minder gerechten. Daarnaast neemt een aantal gerechten in grootte toe. Hoewel die ontwikkeling op geen enkele wijze afbreuk doet aan het uitgangspunt dat de onpartijdigheid van de rechter in iedere situatie boven elke twijfel verheven moet zijn (aanbeveling 1 leidraad onpartijdigheid), verdient het aanbeveling in de uitwerking van dit uitgangspunt te bezien wat de praktische en beleidsmatige gevolgen zijn in gerechten waar 100 tot 200 rechters en ettelijke honderden gerechtsambtenaren werkzaam zijn. Tot slot moet worden gekeken wat de gevolgen zijn van het in 2011 genomen besluit de opleiding tot rechter en raadsheer te vernieuwen.

Bij het opstellen van deze leidraad is kennisgenomen van bestaande verschoningscodes en inmiddels tot stand gekomen gedragsregels zoals de gedragscode rechtspraak (2010) en de NVvR-rechterscode (2011), de Aanbeveling wrakingsprotocol gerechtshoven en rechtbanken (gepubliceerd in *Trema* 2007, nr. 1, p. 4), alsmede van internationale codes als 'The Bangalore Principles of Judicial Conduct' (vastgesteld op 25 en 26 november 2002), van Opinion no. 3 'Ethics and liability of judges' van de Consultative Council of European Judges (CCJE). Bij het opstellen van de huidige leidraad is tevens kennisgenomen van 'Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independences, efficiency and responsibilities' van de Raad van Europa. Tot slot wordt nog opgemerkt dat het onderzoeksrapport van het WODC "Schijn van partijdigheid rechters" (WODC 2002, 199) destijds als een van de meest aangevoerde redenen om te wraken klachten over "bejegening of behandeling van de zaak" noemde. Naast onder meer (vermeende) procedurefouten en de weigering een getuige te horen, gaat het in dat onderzoek ook om het optreden van de rechter ter zitting. Daarover gaat deze leidraad niet. Wat dat betreft ligt er een taak bij de gerechten zelf. In dat kader vormen permanente scholing en intervisie belangrijke hulpmiddelen.

⁶ Wet van 12 juli 2012, Stb. 2012, 313

1.4. Doel van de leidraad

Deze leidraad beoogt - naast relevante bepalingen in de Grondwet (verder: GW), het EVRM, de Wet op de rechterlijke organisatie (verder: Wet RO), de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren (verder: Wrra), de jurisprudentie van de Hoge Raad en het EHRM en de literatuur - houvast te verschaffen aan de rechter. De onpartijdigheid en integriteit van degenen die in de rechtspraak werken worden echter niet zozeer gewaarborgd door gedetailleerde regelgeving, maar vooral door het bewustzijn binnen de beroepsgroep. Deze leidraad bevat daarom geen sluitende regels voor alle gevallen, maar dient vooral om dit bewustzijn te bevorderen. Vanuit al zijn functies zal de leidraad moeten leiden tot een permanent bewustzijn bij allen die werkzaam zijn in de Rechtspraak en bij anderen die direct bij het rechtspreken betrokken zijn. Een bewustzijn met betrekking tot de vraag of er in het concrete geval belemmeringen zijn om een rechtszaak te behandelen; een bewustzijn met betrekking tot de vraag of het uitoefenen van bepaalde nevenfuncties ongewenst is; een bewustzijn bij degenen die in de rechtspraak werken over de vraag welk effect het uitoefenen van een bepaalde nevenfunctie, het verrichten van een bepaalde activiteit, het deelnemen aan verschillende onderdelen van het maatschappelijk leven (en de eventuele bezoldiging/vergoeding daarvoor) zal hebben zowel op het gerecht waar hij werkzaam is als op de onpartijdigheid van de rechtspraak als geheel.

Samengevat: de leidraad dient uitgangspunt en stimulans te zijn voor een permanente bewustwording van onpartijdigheid en integriteit. De leidraad beoogt daartoe criteria te bieden.

1.5. Doelstelling van de leidraad en de interne en externe werking ervan

- algemeen

Deze leidraad richt zich op het punt van onpartijdigheid in eerste instantie tot de individuele rechter. De leidraad bestaat niet zozeer uit een aantal limitatief opgesomde, en overigens niet allesomvattende, aanbevelingen, maar geeft vooral een kader om te komen tot een gefundeerd oordeel in het individuele geval. Voor zover het om nevenfuncties gaat, richt deze leidraad zich tot rechterlijke ambtenaren en gerechtsambtenaren. Deze leidraad heeft niet tot doel - en kan ook niet tot doel hebben - om nieuwe onverenigbaarheden te creëren. Dat is het domein van de formele wet. Aanbeveling 19 richt zich tot de gerechten om verdere discussie te bevorderen.

- onpartijdigheid actief bewaken

De leidraad bevat aanbevelingen die moeten aanzetten tot permanente oplettendheid van rechter en gerecht om de rechterlijke onpartijdigheid te bewaken. Met de leidraad wordt beoogd dat de rechter zich steeds afvraagt of zijn optreden ook werkelijk bij de rechtzoekende en de samenleving het beeld van de onpartijdige rechter oproept. De leidraad streeft ernaar het onderkennen van dilemma's te bevorderen, dient uitgangspunt te zijn van een *éducation* permanente en moet een stimulans zijn voor bewustzijn van integriteit.

In de formuleringen van de aanbevelingen die zien op onpartijdigheid komen de navolgende termen voor: "*zorgt ervoor geen*", "*kan de rechter noodzaken tot*", "*dient zich ervan bewust te zijn*", en "*zal de rechter beoordelen of dit zijn rechterlijke onpartijdigheid zal kunnen schaden*". Deze reeks is afnemend klemmend: van generieke onwenselijkheid bij "*zorgt ervoor geen*" tot het beoordelen van de omstandigheden die een rol kunnen spelen bij de beantwoording van de vraag of de onpartijdigheid schade kan lijden. Exacte definiëring is overigens niet beoogd, omdat een 'glijdende schaal' hierin onontkoombaar is.

- *nevenfuncties*

Bij de wijziging van de Wvra in 2012 zijn nieuwe wettelijke bepalingen geformuleerd over opgave, toetsing en openbaarmaking van nevenbetrekkingen, inclusief bezoldigingsaspecten. De presidenten van gerechten hebben een expliciete toetsende taak of een nevenbetrekking ongewenst is (44 lid 6 Wvra). Deze leidraad biedt in tweeërlei opzicht een aanvulling op de wet: (1) hij vormt de neerslag van de opvattingen ('de standaard') van de beroepsgroep zelf over de mogelijke onwenselijkheid van nevenfuncties die wettelijk geoorloofd zijn en (2) hij geeft voor nevenfuncties een uitwerking aan de wettelijke open normen. In beide gevallen bevat de leidraad aanbevelingen. Deze kunnen mede een richtsnoer vormen voor de presidenten van gerechten bij de wettelijke toets.

In de formuleringen van de aanbevelingen die zien op nevenfuncties komen twee soorten termen voor. De termen "*ongewenst*" en "*ontraden*" worden gebruikt in de gevallen waarin een nevenfunctie wettelijk geoorloofd is (dus: niet verboden) maar volgens de leidraad niettemin onverstandig is. Het aanvaarden van een dergelijke nevenfunctie rechtvaardigt op zichzelf niet dat tegen de betrokken rechterlijke ambtenaar een sanctie wordt getroffen. De leidraad kent daarnaast termen als "*ongeoorloofd*", "*niet toegestaan*" of "*[de rechterlijk ambtenaar] vermijdt*". In deze gevallen wordt een concretisering gegeven van een wettelijke open norm, die door de wet ook al van sancties is voorzien.

- *externe werking van de leidraad*

Extern beoogt de leidraad de samenleving inzicht te geven in het kader waarbinnen de rechter en anderen die in de Rechtspraak werken hun afwegingen maken en dient hij als externe verantwoording van rechterlijk gedrag. Als de rechter constant alert is op zijn specifieke staatsrechtelijke taak als onpartijdig, integer en onafhankelijk overheidsrechter, kan de samenleving het vertrouwen hebben dat elke burger toegang heeft tot eerlijke procesvoering. De leidraad zal worden gepubliceerd in het Tijdschrift voor de rechterlijke macht (Trema), alsmede op www.rechtspraak.nl en www.verenigingvoorrechtspraak.nl.

1.6. Status en werkingssfeer van de leidraad

De leidraad wordt onderschreven door de besturen van de rechtbanken, de gerechtshoven, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven, de president van en de procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, de voorzitter van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (NVvR) en door de Raad voor de rechtspraak.

(Zie ook de als aanhangsel bij deze leidraad opgenomen gezamenlijke brief van de President van de Hoge Raad, de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad en de Voorzitter van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State, en de brief van de Voorzitter van de Raad voor de rechtspraak).

De aanbevelingen betreffen algemene uitgangspunten en vormen geen dwingende voorschriften. In de praktijk zullen zich situaties kunnen voordoen waarin de aanbevelingen niet voorzien. In die gevallen zal moeten worden gehandeld indachtig de in deze leidraad geformuleerde uitgangspunten.

1.7. Definities

Onpartijdigheid: het afwezig zijn van uitzonderlijke omstandigheden die zwaarwegende aanwijzingen opleveren dat de rechter een vooringenomenheid koestert, althans dat de dienaangaande bestaande vrees objectief gerechtvaardigd is (HR 18 november 1997, NJ 1998, 244).

Ten aanzien van de wijze waarop dient te worden vastgesteld of sprake is van onpartijdigheid wordt verwezen naar een uitspraak van het EHRM van 24 mei 1989, NJ 1990, 627 (Hauschildt), waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen subjectieve en objectieve onpartijdigheid en waarin is vermeld:

“The existence of impartiality [...] must be determined according to a subjective test, that is on the basis of the personal conviction of a particular judge in a given case, and also according to an objective test, that is ascertaining whether the judge offered guarantees sufficient to exclude any legitimate doubt in this respect [...].
As to the subjective test [...] the personal impartiality of a judge must be presumed until there is proof to the contrary [...].
Under the objective test, it must be determined whether, quite apart from the judge's personal conduct, there are ascertainable facts which may raise doubts as to his impartiality. In this respect even appearances may be of a certain importance. What is at stake is the confidence which the courts in a democratic society must inspire in the public and above all, as far as criminal proceedings are concerned, in the accused.
Accordingly, any judge in respect of whom there is a legitimate reason to fear a lack of impartiality must withdraw [...].
This implies that in deciding whether in a given case there is a legitimate reason to fear that a particular judge lacks impartiality, the standpoint of the accused is important but not decisive [...].
What is decisive is whether this fear can be held objectively justified.”

Procespartijen: partijen (materiële en formele) bij een gerechtelijke procedure, voor zover zij niet behoren tot de hieronder vermelde overige procesdeelnemers.

Overige procesdeelnemer: degene die beroepsmatig rechtsbijstand verleent, de officier van justitie, deskundigen, getuigen, deurwaarders, tolken en anderen - niet zijnde procespartijen - die al dan niet beroepsmatig bij een rechterlijke procedure betrokken zijn.

In deze leidraad worden rechters niet als procespartij of overige procesdeelnemer aangemerkt.

Nevenfunctie: de functies, al dan niet bezoldigd, die rechterlijke ambtenaren en rechterlijke ambtenaren in opleiding gedurende de binnenstage, buiten hun ambt vervullen.

Nevenbetrekking: de betrekkingen die rechterlijke ambtenaren en rechterlijke ambtenaren in opleiding gedurende de binnenstage buiten hun ambt vervullen (44a Wvra).

In deze leidraad wordt, tenzij anders is vermeld, onder nevenfunctie tevens verstaan nevenbetrekking.

Toelichting

Artikel 44a Wvra definieert het begrip nevenbetrekking. Dit begrip moet worden onderscheiden van het begrip nevenfunctie. Dat onderscheid staat los van het al dan niet bezoldigd zijn. Het begrip nevenfunctie is ruimer dan nevenbetrekking; alle nevenbetrekkingen zijn tevens nevenfuncties. Alleen voor nevenbetrekkingen geldt een wettelijke plicht tot kennisgeving en een daaropvolgende beoordeling door de president van het gerecht waar betrokkene werkzaam is, gevolgd door opname van de nevenbetrekking in een register. Ook nevenfuncties kunnen echter leiden tot belangenverstremming. Het verdient dan ook aanbeveling dat bij twijfel over het antwoord op de vraag of een plicht tot kennisgeving bestaat, door betrokkene met de president van het gerecht overleg wordt gepleegd.

Volgens de memorie van toelichting bij de Wvra⁷ worden onder nevenbetrekkingen in elk geval verstaan:

- alle bezoldigde functies en activiteiten;
- alle docentschappen;
- het voeren van een eigen bedrijf;
- lidmaatschappen van besturen, adviescommissies, arbitragecommissies, tuchtcolleges en klachtencommissies;
- het drijven van nering of handel;
- het deelnemen aan aannemingen en leveringen;
- het zijn van commissaris, bestuurder of vennoot van een vennootschap, stichting of vereniging;
- het optreden als arbiter, bindend adviseur of mediator.

Deze opsomming is niet limitatief. De beoordeling van het al of niet gewenst zijn van die nevenfuncties ligt altijd allereerst bij de beroepsbeoefenaren zélf, waarbij het criterium wordt gevormd door de algemene toetsingsnorm uit aanbeveling 3 van deze leidraad: *“Nevenfuncties, voor zover wettelijk toegestaan, zijn niettemin ongewenst wanneer de goede gang van zaken bij de rechtspraak in concreto of het in de Rechtspraak te stellen vertrouwen schade zou kunnen lijden.”* Als een in de Rechtspraak werkzame persoon twijfel heeft over de gevoeligheid van een nevenfunctie of -activiteit, dan bespreekt hij dit met de president of direct leidinggevende.

Voorbeelden van nevenbetrekkingen zijn: voorzitter/secretaris van een bezwaarcommissie, lid van een kamer van toezicht voor de notarissen en kandidaat-notarissen (na inwerkingtreding van het voorstel tot wijziging van de Wet op het notarisambt: kamer voor het notariaat), lid van een beklagcommissie penitentiaire inrichtingen, een raad van discipline, een tuchtcollege, docent bij SSR of enige ander onderwijsinstelling, mediator, arbiter, commissaris of lid van een raad van toezicht van een onderneming of instelling, bestuurslid van een onderwijsinstelling of van een ziekenhuis, bestuurslid van een politieke partij of een afdeling daarvan, lid van een stichtingsbestuur, een bezoldigd dagvoorzitterschap tijdens een conferentie, columnist in een tijdschrift/dagblad.

Voorbeelden van nevenfuncties die geen nevenbetrekkingen zijn: teamleider/begeleider van een sportteam, lid van een ouderraad van een school, lidmaatschap van een ad hoc commissie van een politieke partij, redacteur van een wijkkrant of verenigingsblad.

Artikel 44 Wvra geeft een opsomming van de gegevens die een rechter aan de voorzitter/president moet melden bij het vervullen van nevenbetrekkingen, waaronder de bezoldiging per jaar (aanduiding van een categorie waarbinnen de bezoldiging valt). Rechters-plaatsvervanger behoeven van hun hoofdbetrekking de omvang en de hoogte van hun bezoldiging niet te vermelden (artikel 44, lid 7 sub g Wvra).

Terugtrekken: de informele beslissing van een rechter de zaak niet zelf te behandelen op grond van feiten en omstandigheden waardoor de rechterlijke onpartijdigheid schade zou kunnen lijden.

Verschonen: de wettelijke mogelijkheid van een rechter te verzoeken zich te mogen onttrekken aan een bepaalde zaak, wegens feiten en omstandigheden waardoor de rechterlijke onpartijdigheid schade zou kunnen lijden (artikelen 40 Rv, 517 Sv en 8:19 Awb).

Wraken: de wettelijke mogelijkheid van een partij te verzoeken dat een rechter de zaak niet (verder) beoordeelt, wegens feiten en omstandigheden waardoor de rechterlijke onpartijdigheid schade zou kunnen lijden (artikelen 36 Rv, 512 Sv en 8:15 Awb).

In deze leidraad wordt onder echtgenoot tevens echtgenote verstaan.

⁷ Kamerstukken II 2004-2005, 29 937 nr. 3, pag. 4/5.

In deze leidraad wordt, tenzij anders is vermeld, onder rechter(-plaatsvervanger) tevens verstaan raadsheer(-plaatsvervanger) . In dat geval wordt voor arrondissement ressort gelezen, voorzover het de gerechtshoven betreft. De bij de Raad van State werkzame staatsraden die met rechtspraak belast zijn, worden in deze leidraad met rechters en raadsheren gelijkgesteld.

In deze leidraad wordt, tenzij anders is vermeld, onder officier van justitie tevens verstaan advocaat-generaal en (plaatsvervangend) procureur-generaal (openbaar ministerie). In dat geval wordt voor parket respectievelijk ressortsparket en het college van procureurs-generaal gelezen.

Toelichting

Partijdigheid kan zich onder meer voordoen bij een verstrengeling van belangen, een dreiging hiervan, beïnvloeding van buitenaf of politieke of maatschappelijke vooringenomenheid.

Bij de vraag of sprake is van partijdigheid van een rechter is niet alleen de aard van de relatie van deze rechter met een procesdeelnemer van belang, maar speelt ook de mate waarin deze procesdeelnemer betrokken is bij een bepaalde zaak een rol. De mate van betrokkenheid hangt af van de positie die een procesdeelnemer in een rechterlijke procedure inneemt. De (emotionele) betrokkenheid zal in het algemeen groter zijn bij procespartijen dan bij overige procesdeelnemers. De leidraad beoogt met de definiëring van de begrippen procespartijen en overige procesdeelnemers hiermee rekening te houden. Een procespartij kan zowel een materiële als een formele partij zijn. Bij dit laatste is gedacht aan bijvoorbeeld de wettelijke vertegenwoordiger van een minderjarige. Een officier van justitie is altijd beroepsmatig bij een zaak betrokken. Daardoor zal hij uit het oogpunt van (emotionele) betrokkenheid en daarmee mogelijke partijdigheid kunnen worden gelijkgesteld met andere procesdeelnemers die beroepsmatig bij een rechterlijke procedure betrokken zijn. Dit is in de gebruikte definiëring tot uitdrukking gebracht. Ook een advocaat die zijn cliënt in de procedure bijstaat, behoort tot de overige procesdeelnemers.

Vertegenwoordigers van rechtspersonen zijn ook aan te merken als overige procesdeelnemers. Zie ook de toelichting onder aanbeveling 2.

Bedacht dient nog wel te worden dat sommige procesdeelnemers zowel procespartij als overige procesdeelnemer kunnen zijn. Hierbij kan men denken aan de bewindvoerder en de curator die bij het afleggen van verantwoording zijn aan te merken als procespartij, terwijl zij bij hun overige taken veelal overige procesdeelnemer zijn.

2. UITGANGSPUNTEN

De rechter heeft, evenals ieder ander, bepaalde opvattingen over maatschappelijke, politieke en ethische kwesties, die zijn verdere oordelen kunnen beïnvloeden. Deze opvattingen kunnen deels samenhangen met: geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status (vergelijk artikel 14 van het EVRM). Het bestaan van deze opvattingen is onvermijdelijk en hangt nauw samen met de maatschappelijke betrokkenheid en geïnteresseerdheid die noodzakelijk zijn om als rechter te kunnen functioneren.

Een rechter heeft, als iedere andere burger, recht op de uitoefening van vrijheid van meningsuiting, geloof, vereniging en vergadering, maar een rechter dient zich in de uitoefening van deze grondrechten altijd zodanig te gedragen dat hij geen schade toebrengt aan zijn functioneren als rechter of het functioneren van de rechtspraak (vgl. The Bangalore Principles of Judicial Conduct, No. 4.6). Dat dit spanning kan opleveren wordt duidelijk uit het volgende. Er zijn rechters en rechters-plaatsvervanger die publiceren en annoteren. Toch lijkt het niet wenselijk dat een rechter(-plaatsvervanger) artikelen schrijft over, of noten plaatst bij uitspraken van het eigen gerecht, of dat hij over die uitspraken adviezen uitbrengt of publiekelijk commentaar levert. Voor hogerberoeprechters geldt het vorenstaande eveneens met betrekking tot uitspraken in eerdere aanleg die bij het eigen gerecht kunnen dienen.⁸

Een rechter die zich van zijn persoonlijke opvattingen bewust is, zal in het algemeen in staat moeten zijn zich hiervan zodanig te distantiëren dat deze opvattingen zijn onafhankelijkheid en onpartijdigheid, de essentialia voor een eerlijk proces, niet in de weg staan.

Het is de rechter zelf die in elke door hem te behandelen zaak waakt over zijn onpartijdigheid. Daarnaast hebben de gerechten middelen ter bevordering van een onpartijdige rechtspraak, zoals het indelen in kamers en het toedelen van zaken. De rechter zorgt ervoor ter zitting blijkt te geven van een onpartijdige houding.

⁸ Hier wordt bedoeld op publicaties waarin één of meer uitspraken van het gerecht waar de betreffende rechter werkzaam is het centrale thema van de publicatie vormen. Dat geldt evenzeer voor uitspraken van lagere instanties (uit hetzelfde ressort), tenzij die onherroepelijk zijn. In de context van (wetenschappelijke) publicaties met een bredere strekking kunnen bedoelde uitspraken wel worden meegenomen.

3. AANBEVELINGEN

3.1. Gezins- en familieverbanden

Aanbeveling 1

De rechter zorgt ervoor geen zaak te behandelen waarbij als procespartij en/of overige procesdeelnemer de (vroegere) echtgenoot, (ex-)partner en/of nauwe bloed- en aanverwanten van de rechter betrokken is of zijn.

De rechter behandelt bij voorkeur geen zaken waarin ook zijn (vroegere) echtgenoot, (ex-)partner en/of nauwe bloed- of aanverwant als rechter betrokken is of is geweest.

Toelichting

Niet nader ingevuld is wat nauwe bloed- en aanverwanten zijn. Dat kan immers voor iedereen anders liggen, afhankelijk van de aard en intensiviteit van de familierelatie. Bij nauwe bloed- of aanverwanten kan bijvoorbeeld gedacht worden aan (schoon)ouders of (pleeg/stief) kinderen.

De tweede zin ziet niet alleen op situaties waarin de (vroegere) echtgenoot, (ex-)partner en/of nauwe bloed- of aanverwant in hetzelfde gerecht als rechter werkzaam is. Het wordt ook niet wenselijk geacht als de rechter zaken behandelt waarbij de (vroegere) echtgenoot, (ex-)partner en/of nauwe bloed- of aanverwant, die als rechter werkzaam is bij een ander gerecht, (inhoudelijk) betrokken is of is geweest. Gedacht kan daarbij bijvoorbeeld worden aan hoger beroepsinstanties.

NB. Ten gevolge van de HGK ontstaan veelal grotere gerechten en parketten, en daarmee een grotere kans dat naaste familie of (vroegere) partners deel gaan uitmaken van hetzelfde gerecht, de bevoegde hoger beroepsinstantie of hetzelfde arrondissementale parket. Voor het waarborgen van de onpartijdigheid in individuele zaken is er geen noodzaak om ten gevolge van de samenvoeging van gerechten aanvullende aanbevelingen te doen. Dit laat onverlet dat de gerechten met het oog op professioneel personeelsbeleid uitgangspunten kunnen formuleren over de wenselijkheid van het werkzaam zijn van echtgenoten, partners en naaste verwanten in hetzelfde team, dezelfde afdeling, hetzelfde rechtsgebied of dezelfde locatie van het gerecht. Weliswaar is er geen wettelijk verbod, toch wordt het niet wenselijk geacht dat deze personen aan dezelfde zaak werken. Naast professionele zijn dan immers ook affectieve en/of relationele aspecten aanwezig, die onpartijdige en onafhankelijke oordeelsvorming kunnen bedreigen. Zulk beleid kan ook betrekking hebben op de situatie dat sprake is van werkzaamheid van een echtgenoot of partner bij het parket of in de advocatuur in hetzelfde arrondissement. Zie met het oog op onpartijdigheid in dat verband ook aanbeveling 14.

3.2. Kennissenkring

Aanbeveling 2

De rechter zorgt ervoor geen zaak te behandelen waarbij als procespartij iemand uit zijn persoonlijke of zakelijke kennissenkring betrokken is.

Wanneer een overige procesdeelnemer behoort tot de persoonlijke of zakelijke kennissenkring van de rechter, kan dit deze rechter noodzaken tot het niet behandelen van die zaak.

Toelichting

In deze aanbeveling is onderscheid gemaakt tussen procespartijen en overige procesdeelnemers. Wanneer een overige procesdeelnemer behoort tot de persoonlijke of zakelijke kennissenkring van de rechter, kan dit onder omstandigheden de onpartijdigheid van de rechter in gevaar brengen. Dit is in elk geval voor de rechter een reden om zich telkens af te vragen of, gelet op zijn bekendheid met deze overige procesdeelnemer en de overige omstandigheden van de zaak, zijn onpartijdigheid in het geding kan komen. In dat geval zal dat voor de rechter een reden zijn om er zorg voor te dragen dat hij de betrokken zaak niet behandelt.

Aangezien een rechtspersoon geen natuurlijke persoon is zal een rechtspersoon nimmer tot de persoonlijke of zakelijke kennissenkring van de rechter behoren. Een rechtspersoon pleegt te worden vertegenwoordigd door een natuurlijke persoon. Deze is een overige procesdeelnemer, zodat daarvoor de tweede zin kan gelden. Een vertegenwoordiger van een rechtspersoon is in de praktijk soms te vereenzelvigen met de rechtspersoon zelf (bijvoorbeeld de directeur). In die gevallen zal de rechter met gebruikmaking van de in de tweede zin geboden ruimte in het algemeen zelf besluiten de zaak niet te behandelen als de vertegenwoordiger tot zijn persoonlijke of zakelijke kennissenkring behoort. De aanbeveling biedt die ruimte. Opgemerkt wordt nog dat de omstandigheid dat de officier van justitie veelal behoort tot de zakelijke kennissenkring van de rechter in het algemeen niet betekent dat de rechter geen zaken kan behandelen waarbij die officier van justitie ambtshalve betrokken is. Bijkomende omstandigheden kunnen dat echter anders maken. Gelet op de wettelijke regelingen staat deze aanbeveling een beoordeling van een wrakingverzoek door een meervoudige kamer van het eigen gerecht niet in de weg.

3.3. Wenselijkheid van nevenfuncties algemeen

Aanbeveling 3

Nevenfuncties, voor zover wettelijk toegestaan, zijn niettemin ongewenst wanneer de goede gang van zaken bij de rechtspraak in concreto of het in de Rechtspraak te stellen vertrouwen schade zou kunnen lijden.

Toelichting

Deze aanbeveling gaat uit van het in paragraaf 1.5. toegelichte uitgangspunt van het “geoorloofd, tenzij”. Het “tenzij” verwijst naar de ratio van de gehele leidraad: het tegengaan van het gevaar, of van de (geobjectiveerde) schijn van partijdigheid. Bij de formulering van deze aanbeveling is aansluiting gezocht bij de norm die artikel 46c lid 2 Wvra stelt: “de goede gang van zaken bij de rechtspraak of het in haar te stellen vertrouwen”. Zoals in paragraaf 1.5. vermeld, is het criterium voor de beoordeling van de gewenstheid van de nevenfunctie de (gewenste) integriteit van de Rechtspraak en van degenen die daarin werkzaam zijn. Bij de beoordeling daarvan wordt het rechtsgebied waarbinnen de rechter werkzaam is, mede in aanmerking genomen.

3.4. De nevenfuncties van de rechter

Aanbeveling 4

Een rechter zorgt ervoor geen zaken te behandelen waarbij hij, uit hoofde van een nevenfunctie, zodanig betrokken is dat zijn rechterlijke onpartijdigheid ter discussie zou kunnen komen te staan. Onder nevenfuncties worden in ieder geval ook verstaan vroegere nevenfuncties die in de afgelopen drie jaar zijn vervuld.

De rechter zorgt ervoor dat zijn nevenfuncties er niet toe leiden dat hij in verschillende instanties over dezelfde zaak oordeelt.

De rechter die een politieke nevenfunctie vervult, dient zich er altijd van bewust te zijn dat dit zijn onpartijdigheid kan beïnvloeden.

Het wordt de rechter ontraden lid te zijn van de Eerste of Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Toelichting:

Uitgangspunt van deze leidraad is dat het rechterlijke ambtenaren vrijstaat om nevenfuncties te vervullen, tenzij de uitoefening daarvan schadelijk kan zijn voor de goede gang van zaken in de rechtspraak of het in de Rechtspraak te stellen vertrouwen. Het vervullen van nevenfuncties in algemene zin is wenselijk: maatschappelijke ervaring wordt nog steeds als onontbeerlijk ervaren om goed te kunnen functioneren als rechter. Rechters behoren middenin de samenleving te staan en zich niet terug te trekken in een ivoren toren. Ook dát alles draagt ertoe bij dat het vertrouwen in de rechtspraak behouden blijft. Het bekleden van een nevenfunctie behoeft de onpartijdigheid van de rechter niet in de weg te staan. Hij dient ervoor te waken dat een nevenfunctie, voormalige nevenfunctie of andere activiteit tot belangenverstremming of schijn van belangenverstremming kan leiden (Rechterscode NVvR 2011). Het is in eerste instantie de rechter zelf die dient te beoordelen of zijn onpartijdigheid in een concrete zaak door zijn nevenfunctie ter discussie kan komen te staan.

De tweede alinea van deze aanbeveling ziet onder meer op het lidmaatschap van een bezwaarschrift- of klachtencommissies in het arrondissement van het gerecht waar de rechter werkzaam is.

De in deze aanbeveling genoemde politieke nevenfuncties betreffen in de eerste plaats het lidmaatschap van Tweede of Eerste Kamer, waarvan in de Leidraad nevenfuncties werd vermeld: "*wordt ontraden.*" Voor de leden van de Hoge Raad en van het parket bij de Hoge Raad geldt hier een wettelijk verbod (artikel 57 GW). In het verlengde daarvan wordt een zodanig lidmaatschap ook andere rechters ontraden. Gelet op de scheiding van machten is dat van groot belang. Een rechter moet niet tegelijk (mede)wetgever zijn. Verder gaat het hier ook over het bestuur van een politieke partij en het lidmaatschap van het Europees Parlement, de Provinciale Staten of de gemeenteraad in het arrondissement waar recht wordt gesproken. Het kan in die gevallen noodzakelijk zijn dat die rechter een zaak niet behandelt.

3.5. Door de wet aan rechterlijke ambtenaren opgedragen nevenbetrekkingen

Aanbeveling 5

Een rechter vermijdt dat hij bij de uitoefening van een specifiek in de wet aan hem opgedragen nevenbetrekking zaken behandelt waarbij hij uit hoofde van zijn rechterlijke hoofdbetrekking zodanig is betrokken dat zijn rechterlijke onpartijdigheid ter discussie zou kunnen komen te staan.

Toelichting

Deze aanbeveling vormt het spiegelbeeld van aanbeveling 4. Bij het vervullen van niet specifiek in een wet geregelde nevenbetrekkingen van rechterlijke ambtenaren zal de president van het gerecht waar zij werkzaam zijn de gewenstheid daarvan toetsen (zie paragraaf 1.2.), ook als het gaat om integriteitstoetsingen. Bij de wettelijk geregelde bijzondere taken van rechters kan de toetsing die wettelijke taken niet bij voorbaat onmogelijk maken; te denken valt aan het al eerder genoemde lidmaatschap van kamers voor het notariaat, raden van discipline, beklagcommissies penitentiaire inrichtingen, tuchtcolleges voor de gezondheidszorg e.d. De rechter zal evenwel in dat kader niet als lid van een kamer van toezicht over de notarissen en kandidaat-notarissen een zaak dienen te behandelen waarbij onderwerp van geschil een overeenkomst is die tevens een rol speelt in een zaak waarbij de rechter als zodanig betrokken is of is geweest. Rechters kunnen naast hun hoofdbetrekking belast zijn met het verrichten van taken die in enige bijzondere wet zijn voorbehouden aan, of bij voorkeur worden opgedragen aan, "een met rechtspraak belaste ambtenaar". Daarnaast doen min of meer 'private' organisaties voor dergelijke taken eveneens bij voorkeur een beroep op rechters, bijvoorbeeld ten behoeve van tuchtrechtspraak.

3.6. Overige nevenfuncties

Aanbeveling 6

Het is ongewenst dat een rechter optreedt als bezoldigd juridisch adviseur.

Toelichting

Optreden tegen vergoeding vóór of achter de schermen als adviseur voor derden in een procedure (zowel voor het eigen gerecht als voor andere gerechten) is ongewenst. Met het criterium van de bezoldiging van de advieswerkzaamheden wordt bedoeld op met name de ongewenstheid van het voeren van een juridische adviespraktijk.

Dat raakt dus niet aan het onbezoldigd geven van juridische adviezen in de familie- en kennissenkring en in verenigingsverband. En, ter voorkoming van misverstanden: deze aanbeveling ziet ook niet op het voorzitterschap of secretariaat van bezwarencommissies, indien het commissies betreft van buiten het eigen arrondissement. Overigens is voor het optreden door rechterlijke ambtenaren als onbezoldigd juridisch adviseur, aanbeveling 3 van toepassing. Die aanbeveling houdt in dat dergelijke nevenfuncties ongewenst zijn als daardoor de goede gang van zaken bij de rechtspraak in concreto, of het in de Rechtspraak te stellen vertrouwen schade zou kunnen lijden.

Maatstaf is niet het verlenen van juridische bijstand in procedures. Dit criterium is niet bruikbaar, omdat niet altijd vooraf kan worden overzien óf kwesties uitmonden in procedures.

Lastig is het onderscheid tussen de deeltijd-rechter, waarvoor deze aanbeveling onverkort geldt, en de rechter-plaatsvervanger die als hoofdfunctie juridisch adviseur of advocaat heeft. Deze aanbeveling ziet op de rechter die voor een bepaald aantal uren per week is aangesteld. Voor de plaatsvervanger zijn andere aanbevelingen van toepassing (zie aanbeveling 17).

In het kader van deze aanbeveling wordt voor de volledigheid nog gewezen op artikel 12 Wet RO waarin, uit het oogpunt van onafhankelijkheid en onpartijdigheid, wordt verboden dat met rechtspraak belaste ambtenaren [...] zich *“op enige wijze inlaten met partijen [...] over enige voor hen aanhangige geschillen of geschillen waarvan zij weten of vermoeden dat die voor hen aanhangig zullen worden”*.

Aanbeveling 7

Het is een rechter toegestaan om op te treden als arbiter, bindend adviseur of mediator, tenzij de goede gang van zaken bij de rechtspraak in concreto of het in de Rechtspraak te stellen vertrouwen, schade zou kunnen lijden.

Toelichting

Een gevolg van deze aanbeveling is bijvoorbeeld dat verwijzingen of informele suggesties daarvoor door een gerecht naar een arbiter, bindend adviseur of mediator die tevens rechter in hetzelfde gerecht is (bij gerechtshoven: die tevens rechter in een van de rechtbanken in het ressort is), achterwege dienen te blijven. Indien de betrokken arbiter/adviseur/mediator een “vaste” rechter in een ander gerecht is, staan dergelijke verwijzingen buiten discussie indien de procespartijen een vrije keuze hebben uit een openbare lijst van (competente) arbiters, bindend adviseurs of mediators waarop ook niet-rechters voorkomen. Vanzelfsprekend dient de doorverwijzende rechter attent te blijven op een mogelijk anderszins aanwezige onwenselijkheid van de doorverwijzing. Een publieke uiting van een rechter zélf (bijv. op een eigen website) waarin deze bekendmaakt dat hij behalve rechter ook mediator of arbiter is, is ongewenst. Hieronder wordt niet begrepen de plaatsing van een rechter op de openbare lijst van mediators.

Het verschil tussen de toelaatbaarheid (onder voorwaarden) van de in deze aanbeveling bedoelde nevenfuncties, met de in aanbeveling 6 vermelde ongewenstheid van de bezoldigd juridisch adviseur, schuilt in de onpartijdige positie van een arbiter, bindend adviseur of mediator. Dit in tegenstelling tot de bezoldigd juridisch adviseur die ten eigen bate voor één bepaalde partij werkt. In verband met dat onderscheid, en niettegenstaande het feit dat de hier genoemde nevenfuncties ook vallen onder de werking van de algemene aanbeveling 3, wordt daarom toch deze expliciete aanbeveling 7 gedaan.

De meer recente ontwikkelingen van nieuwe commerciële juridische (e-)initiatieven leiden tot nieuwe vragen over de aanvaardbaarheid van deelname door rechters. Naast de aanbevelingen 4 tot en met 6, die hierin richtsnoer voor de individuele rechter zijn, dient ook te worden gewaakt voor verwarring bij het publiek die kan ontstaan (zie ook aanbeveling 8).

Aanbeveling 8

Een rechter vermijdt commerciële nevenbetrekkingen waarmee een particulier belang wordt gediend dat een verkeerde associatie met het werk of de beeldvorming van de Rechtspraak zou kunnen oproepen.

Toelichting

Het uitoefenen van een commerciële functie of activiteit houdt in dat de rechter daarmee ten eigen bate en ter wille van zijn particulier belang (winstoogmerk) deelneemt aan het handelsverkeer. Dergelijke particuliere belangen moeten zo min mogelijk geassocieerd kunnen worden met het werk of de beeldvorming van een gerecht als publieke dienst met als opdracht een onpartijdige behandeling en afdoening van zaken. Hierin schuilt het motief voor deze aanbeveling. Deze aanbeveling betekent niet dat al dergelijke nevenbetrekkingen ontoelaatbaar zijn. Als de ratio voor deze aanbeveling niet in het geding is, vervalt de reden voor het vermijden ervan. Zo is voor een rechter een praktijk als mediator of arbiter niet per definitie ongewenst. Aanbeveling 7 gaat daar ook van uit. Betrokkenheid van een rechter die advocaat is geweest bij bijvoorbeeld zijn pensioen-b.v. is op zichzelf ook niet discutabel. Ook veel nevenbetrekkingen in bijvoorbeeld het onderwijs of de gezondheidszorg (het lidmaatschap van het bestuur van onderwijsinstellingen of ziekenhuizen e.d.) vallen buiten het bereik van de hier vermelde aanbeveling. Steeds is de maatstaf of een bepaalde functie afbreuk kan doen aan (het beeld van) de integriteit van de organisatie als geheel. Aanbeveling 8 is specifiek geschreven voor rechters. Uiteraard straalt deze aanbeveling af op allen die in de rechtspraak werkzaam zijn. Voor gerechtsambtenaren gelden evenwel de in het Algemeen Rijksambtenarenreglement (verder: ARAR) specifiek genoemde bepalingen (artikel 61 ARAR e.v.).

3.7. Wijze van omgaan met de bezoldiging van nevenbetrekkingen

Aanbeveling 9

Een rechter oefent nevenbetrekkingen aantoonbaar geheel buiten werktijd uit. Indien dat het geval is, kunnen de inkomsten daaruit worden behouden.

Een gerechtsbestuur kan met betrokkene afspreken dat een nevenbetrekking geheel of gedeeltelijk binnen de werktijd wordt uitgeoefend omdat het belang van de Rechtspraak dat vergt. In dat geval worden er met betrokkene afspraken gemaakt over de aan de nevenbetrekking te besteden tijd en de bestemming van de daaraan verbonden inkomsten.

Toelichting

Uitgangspunt bij deze aanbeveling is dat het uitoefenen van nevenbetrekkingen in beginsel plaatsvindt in eigen tijd. In de praktijk komt echter een aantal nevenbetrekkingen voor dat is voorbehouden aan rechters, dan wel deel uitmaakt van de totale taakvervulling binnen de Rechtspraak. Om die reden zou het onverkort toepassen van de hoofdregel in een aantal gevallen onredelijk uitpakken en in de Rechtspraak werkzame personen kunnen weghouden van het aanvaarden van die nevenbetrekkingen. De flexibiliteit is gevonden in het maken van afspraken daarover met het gerechtsbestuur of de president. Om te kunnen aantonen dat een nevenbetrekking buiten de werktijd van de hoofdtak wordt uitgeoefend, is het noodzakelijk dat betrokkene vooraf afspraken maakt met het gerechtsbestuur of zijn president over de eventuele gevolgen op het terrein van inroostering, alsmede over de inkomsten van het uitoefenen van een dergelijke nevenbetrekking. Gerechtsbestuur of president neemt daarbij tot uitgangspunt dat de nevenbetrekking buiten werktijd wordt uitgeoefend en dat - samenhangend daarmee - de neveninkomsten mogen worden behouden. Het vooraf maken van afspraken voorkomt dat misverstanden

ontstaan over de vraag of een rechter zijn nevenbetrekking buiten de werktijd van de hoofdtak uitoefent. Daarbij wordt mede gelet op een eventueel deeltijdkarakter van de hoofdfunctie.

3.8. Meldplicht ten aanzien van huidige en vroegere neven- dan wel hoofdbetrekkingen

Aanbeveling 10

Een rechter meldt zijn nevenfuncties zo mogelijk vóór de aanvaarding daarvan bij de president van het gerecht waar hij werkzaam is. Wanneer een rechter een tweede hoofdbetrekking heeft, meldt hij dat eveneens. De president toetst of de aangemelde neven- en hoofdbetrekkingen de goede gang van zaken bij de rechtspraak in concreto of het in de Rechtspraak te stellen vertrouwen zouden kunnen schaden. De rechter ziet zelf mede toe op (de juistheid en actualiteit van) de registratie van nevenfuncties en hoofdbetrekkingen.

Toelichting

Het (tijdig) melden en registreren van nevenfuncties is van essentieel belang voor de kenbaarheid daarvan in de samenleving. In paragraaf 1.7. is het bij deze aanbeveling van belang zijnde onderscheid tussen nevenbetrekkingen en nevenfuncties al genoemd. Rechterlijke ambtenaren zijn op grond van artikel 44 Wvra al verplicht hun nevenbetrekkingen te melden ter toetsing door de president van het gerecht waar zij werkzaam zijn. Voor nevenfuncties die geen nevenbetrekkingen zijn, geldt die plicht tot aanmelden niet. Daar ligt de beoordeling van de al of niet gewenstheid van de nevenfunctie bij de beroepsbeoefenaar zelf, voortvloeiend uit de algemene toetsingsnorm van artikel 44 lid 2 Wvra. Bij twijfel of nevenwerkzaamheden de functieervulling raken, dan wel of sprake is van nevenbetrekkingen of een nevenfunctie, verdient bespreking met de president aanbeveling. Overigens betekenen de plicht tot kennisgeving en de beoordeling van de nevenbetrekkingen niet dat betrokkene met de acceptatie of uitoefening daarvan zou moeten wachten op de formele goedkeuring van de president. Artikel 44 lid 5 Wvra bevat daarover als bepaling: *“Zo mogelijk geschiedt de kennisgeving zodra het voornemen bestaat tot het gaan vervullen van de betrekking.”* De presidenten stellen zich terughoudend op bij het toetsen van nevenbetrekkingen. Een nevenbetrekking wordt ontraden als daaruit een reëel risico voor het imago van het gerecht of van de Rechtspraak als geheel voortvloeit. Van een rechter die arbiter, mediator, lid van een klacht- of tuchtcommissie e.d. is, zal wél worden geregistreerd dát hij als zodanig actief is. Bij het optreden in deze hoedanigheid waakt de betrokken rechter in eerste instantie er zelf voor dat hij geen zaken behandelt die zijn onpartijdigheid of integriteit als rechter nadelig beïnvloeden of de schijn van partijdigheid wekken.

Bij het opnemen van de hoofdbetrekkingen en/of nevenfuncties in het daarvoor bestemde openbare register wordt waar mogelijk voorkomen dat de adressen van in de Rechtspraak werkzame personen en hun familie door die openbaarmaking kunnen worden getraceerd. Artikel 44a lid 6 Wvra biedt daarvoor steun.

Ten aanzien van gerechtsambtenaren geldt in het algemeen dat hun nevenwerkzaamheden in elk geval geen directe of indirecte relatie met de werkzaamheden binnen de eigen afdeling of het team mogen hebben. Een en ander dient echter ook in het perspectief van de door de betrokken gerechtsambtenaar vervulde hoofdfunctie te worden gezien. Zo zal de nevenbetrekking van de gerechtsambtenaar die als griffier optreedt, en dus voor de burger openlijk naar buiten treedt, moeten worden beoordeeld op de vraag of deze nevenbetrekking het risico op imagoschade voor het gerecht meebrengt. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het toetsen van nevenactiviteiten met een juridisch karakter (juridisch adviseur, lid van een bezwaren-, beklag- of arbitragecommissie e.d.). Belangenverstremming en - meer in het algemeen - aantasting van de goede functionering van de Rechtspraak moeten worden voorkomen.

Aanbeveling 11

Het is gewenst dat rechters ook hun vroegere hoofd- en nevenbetrekking(en) aan het gerechtsbestuur melden ter publicatie daarvan in het register van nevenbetrekkingen. Deze meldingsplicht geldt niet voor hoofd- en nevenbetrekkingen die langer dan zes jaar voorafgaand aan deze jaarlijkse vermelding zijn uitgeoefend. Als uitgangspunt geldt daarbij dat jaarlijks de vermelding in het genoemde register wordt bijgewerkt.

Toelichting

Gelet op de te beschermen belangen bij het publiceren van nevenbetrekkingen ligt het voor de hand dat ook gegevens over de hoofdbetrekking die een rechterlijk ambtenaar bekleedde voordat hij voor het eerst als rechter werd benoemd, kenbaar worden gemaakt. In redelijkheid mogen daaraan grenzen worden gesteld. Artikel 44a lid 8 Wrra noemt een termijn van drie jaar gedurende welke nevenbetrekkingen geregistreerd blijven na beëindiging daarvan. Mede met het oog op de kenbaarheid voor de samenleving van deze betrekkingen wordt in het kader van deze leidraad een termijn van zes jaar als wenselijk beschouwd. Het is niet nodig dat de totale periode waarover een vroegere hoofd- of nevenbetrekking dient te worden gemeld langer is dan zes jaar. In dat kader is beoogd een glijdende schaal te introduceren: jaarlijks kan de melding worden aangepast aan een hoofd- of nevenbetrekking die werd bekleed tot een periode van zes jaar voorafgaand aan die jaarlijkse melding, met een maximum van zes jaar na de eerste benoeming tot rechter.

Aanbeveling 12

De presidenten zien toe op de naleving van de meldingsplicht van rechters. Zij kunnen daartoe van de rechter verlangen dat deze, zo nodig gedocumenteerd, aantoont hoe hij toepassing heeft gegeven aan de aanbevelingen van deze leidraad.

Toelichting

Deze aanbeveling ziet zowel op nevenbetrekkingen als op eventuele (vroegere of actuele) hoofdbetrekkingen buiten de Rechtspraak, voor zover de aanbevelingen van deze leidraad daarop betrekking hebben.

3.9. De nevenfuncties van gerechtsambtenaren

Aanbeveling 13

Voor de gerechtsambtenaar zijn de aanbevelingen 3, 6, 7, 9, 10 (binnen de grenzen van artikel 61 lid 1 ARAR) eveneens van toepassing.

De gerechtsambtenaar vermijdt voorts dat de uitoefening van aan hem opgedragen taken ertoe leidt dat hij in verschillende hoedanigheden bij dezelfde zaak betrokken is.

Toelichting

In de jurisprudentie van het EHRM wordt ook aandacht geschonken aan de onpartijdigheid van gerechtsambtenaren (zie bijvoorbeeld EHRM 21 juni 2011, Bellizzi v. Malta, 46575/09, reeds genoemd in paragraaf 1.2. van deze leidraad). Mede gelet daarop, is een aantal aanbevelingen voor rechters van overeenkomstige toepassing voor gerechtsambtenaren.

Voorts zijn gerechtsambtenaren op grond van artikel 61, eerste lid 1 ARAR verplicht opgave aan het bevoegd gezag te doen van hun (voorgenomen) nevenwerkzaamheden die de belangen van de dienst voor zover deze in verband staan met zijn functieervulling, kunnen raken. De beoordeling daarvan vindt plaats door of namens het gerechtsbestuur. Anders dan voor nevenbetrekkingen geldt voor nevenfuncties evenmin als voor rechterlijke ambtenaren een meldplicht; de toetsing is hier aan de gerechtsambtenaar zelf. Dat aanbeveling 6 van overeenkomstige toepassing is verklaard, heeft te maken met het feit dat zij door justitiabelen en hun omgeving in dezelfde mate als rechters kunnen worden geassocieerd met de Rechtspraak.

Met betrekking tot de tweede zin van deze aanbeveling zij opgemerkt dat voor gerechtsambtenaren ten minste twee bij wet voorgeschreven functies bestaan, te weten die van secretaris van de

notariskamer (artikel 94 lid 5 Wet op het notarisambt) en die van secretaris van de kamer voor gerechtsdeurwaarders (artikel 35 lid 6 Gerechtsdeurwaarderswet).

3.10. De (neven)functies van de (vroegere) echtgenoot, (ex)partner of nauwe bloed- en aanverwanten

Aanbeveling 14

Een (neven)functie van de (vroegere) echtgenoot, (ex)partner of nauwe bloed- en aanverwanten van de rechter kan de onpartijdigheid van de rechter beïnvloeden en kan deze rechter noodzaken tot het niet behandelen van een zaak.

De rechter wiens partner of echtgenoot officier van justitie, advocaat, deurwaarder of notaris is, of anderszins beroepsmatig rechtsbijstand verleent, zorgt ervoor geen zaken te behandelen waarbij die partner of echtgenoot uit hoofde van zijn functie betrokken is (geweest).

Bij zaken waarin een der procespartijen de werkgever of de werknemer is van de partner of echtgenoot van de rechter zal de rechter beoordelen of dit zijn rechterlijke onpartijdigheid zal kunnen schaden.

Toelichting

In Aanbeveling 1 gaat het vooral om familierelaties in gerechten en bij de behandeling van zaken. Aanbeveling 14 geeft enkele meer concrete aanbevelingen voor een aantal beroepsgroepen. In de eerste zin is eerst in zeer algemene bewoordingen tot uitdrukking gebracht dat de rechter ook bedacht moet zijn op mogelijke partijdigheid indien het (neven)functies van zijn vroegere echtgenoot, ex-partner, of nauwe bloed- en aanverwanten betreft. Gelet op de algemene bewoordingen van de eerste zin is het niet noodzakelijk deze personen elders in deze aanbeveling opnieuw te noemen. Met de tweede zin is niet alleen gedacht aan zaken die de echtgenoot of partner zelf onder zich heeft, maar ook aan zaken waarbij die echtgenoot of partner anderszins (inhoudelijk) betrokken is (geweest). Gedacht kan daarbij worden aan zaken waarover in een (werk)overleg inhoudelijk discussie is gevoerd. De rechter weet natuurlijk niet altijd - denk aan het beroepsgeheim - bij welke zaken zijn echtgenoot of partner betrokken is geweest. Duidelijk zal zijn dat de aanbeveling alleen betrekking kan hebben op de situatie waarin de rechter feitelijk op de hoogte is van de hiervoor genoemde betrokkenheid van zijn echtgenoot of partner. De derde zin van deze aanbeveling brengt weer een van de grondnoties van de leidraad tot uitdrukking: de rechter moet primair zelf zijn onpartijdigheid beoordelen. Daarbij speelt de positie die de partner in het bedrijf inneemt en de aard en omvang van dat bedrijf een belangrijke rol.

3.11. De voormalige werkkring

Aanbeveling 15

De rechter zorgt ervoor geen zaken te behandelen waarbij hij uit hoofde van zijn vorige werkkring betrokken is geweest.

Wanneer als materiële procespartij iemand optreedt die in een vorige werkkring van de rechter een cliënt van hem was, kan dit de rechter noodzaken tot het niet behandelen van die zaak.

Toelichting

Ongeacht de inhoud van de voormalige functie en ongeacht het tijdsverloop dient een rechter geen zaken te behandelen waarbij hij uit anderen hoofde reeds (inhoudelijk) betrokken is geweest. Het kan hierbij gaan om voormalige eigen zaken, maar ook om bijvoorbeeld zaken van een voormalige collega die de desbetreffende zaak in een werkoverleg heeft besproken of om zaken waarin de rechter in het verleden beroepshalve anderszins een rol heeft gespeeld (bijvoorbeeld als onafhankelijk deskundige).

De tweede zin bevat een meer open norm. Voormalige cliënten kunnen aan de onpartijdigheid van de rechter in de weg staan, maar dit is niet altijd het geval. Veel zal afhangen van de aard van de desbetreffende relatie en van de inmiddels verstreken tijdsduur.

Bedacht dient nog te worden dat ook cliënten van voormalige kantoorgenoten hun uitstraling kunnen hebben op de onpartijdigheid van de rechter. Dit vraagt om een afweging van geval tot geval.

3.12. Eerdere bemoeienis met een zaak of met partijen

Aanbeveling 16

De rechter dient zich ervan bewust te zijn dat zijn onpartijdigheid ter discussie kan komen te staan vanwege zijn eerdere bemoeienis als rechter met een bepaalde zaak.

Voorts kan de onpartijdigheid van de rechter worden beïnvloed indien hij herhaaldelijk zaken van eenzelfde procespartij behandelt.

Toelichting

Als uitgangspunt geldt dat de enkele omstandigheid dat een rechter al eerder bemoeienis heeft gehad met een zaak, onvoldoende is om partijdigheid aan te nemen, maar bijkomende omstandigheden kunnen dit anders maken (Zie: HR 15 februari 2002, LJN AD4004 en EHRM 24 mei 1989, NJ 1990, 627 (Hauschildt)). Voor dergelijke bijkomende omstandigheden kan bij wijze van voorbeeld worden gewezen op de volgende zaken: EHRM 12 juli 2011, Panyik v. Hongarije, No. 12748/06. Nu de rechter in kwestie zich in een eerdere zaak tegen dezelfde partij had verschoond, omdat hij in het verleden een werkrelatie met die partij had gehad, oordeelde het EHRM dat in de latere zaak, waarin diezelfde rechter zich niet had verschoond, maar door die partij was gewraakt, de twijfel aan de onpartijdigheid objectief gerechtvaardigd was. EHRM 22 april 2010, Fatullayev v. Azerbeidzjan, No. 40984/07: Nu de rechter in een civiele zaak al over een verklaring van een partij een oordeel had gegeven, waren de twijfels aan zijn onpartijdigheid in een strafzaak die mede op diezelfde verklaring betrekking had objectief gerechtvaardigd. Gelet op ABRS 17 februari 1998, JB 1998, 129 dient onder meer gekeken te worden naar het karakter en toepassingsbereik van de verschillende procedures. De ABRS acht het in dat verband niet bezwaarlijk dat een rechter meebeslist op een herzieningsverzoek gericht tegen de eerder mede door hemzelf gewezen uitspraak. Voorts acht de ABRS (16 maart 1999, JB 1999, 149) de rechterlijke onpartijdigheid niet geschaad indien eenzelfde rechter zowel in de bezwaarfase als in de beroepsfase een verzoek om voorlopige voorziening behandelt. Of dezelfde rechter zowel uitspraak kan doen in een verzoek om voorlopige voorziening alsook in de bodemprocedure en of dan in de bodemzaak de onpartijdigheid ter discussie staat, lijkt in de jurisprudentie van het EHRM af te hangen van de vraag of sprake is van oordelen "in the same case". Wanneer alleen sprake is geweest van een ordemaatregel in de voorlopige voorziening en geen antwoord is gegeven op zich voordoende rechtsvragen, is niet op voorhand sprake van aantasting van de onpartijdigheid (vgl. met name de rechtspraak van het EHRM, zoals EHRM 22 februari 1996, Bulut tegen Oostenrijk, 17358/90). De relatieve competentieverdeling brengt mee dat sommige gerechten vaak te maken hebben met dezelfde procespartijen. Zo is bij de gerechten in Den Haag de Staat herhaaldelijk procespartij. De tweede zin van deze aanbeveling betekent uiteraard niet dat deze zaken niet (meer) behandeld kunnen worden.

3.13. De rechter-plaatsvervanger

Aanbeveling 17

Voor de rechter-plaatsvervanger zijn de aanbevelingen 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15 en 16 eveneens van toepassing.

In aanvulling op aanbeveling 10 melden rechters-plaatsvervanger ook hun hoofdbetrekking(en) aan de president van het gerecht waar zij werkzaam zijn.

De rechter-plaatsvervanger draagt er zorg voor geen zaken te behandelen waarbij hij uit hoofde van zijn hoofdfunctie betrokken is (geweest).

Het is ongewenst dat een rechter-plaatsvervanger optreedt als adviseur in zaken die dienen, dan wel waarvan een reële mogelijkheid bestaat dat die zullen dienen, bij het gerecht waarbij hij is aangesteld.

De rechter-plaatsvervanger die tevens advocaat is zorgt er voor geen zaken te behandelen waarin één van zijn kantoorgenoten als zodanig optreedt dan wel heeft opgetreden.

Toelichting

Met deze aanbeveling wordt beoogd partijdigheid van een rechter-plaatsvervanger door eerdere of gelijktijdige bemoeienis met een bepaalde zaak vanuit de hoofdfunctie te voorkomen.

De indeling van rechters in een afdeling of team, en daarmee ook de indeling van de rechter-plaatsvervanger, is uiteraard een zaak van het gerechtsbestuur. Uit een oogpunt van overzichtelijkheid is echter besloten dit punt in deze aanbeveling te regelen en niet in aanbeveling 19 die betrekking heeft op de verantwoordelijkheid van de gerechten.

Voor alle rechters-plaatsvervanger geldt voorts de hoofdregel bij de uitgangspunten, inhoudende dat het de rechter zelf is die in elke door hem te behandelen zaak waakt over zijn onpartijdigheid.

Daarnaast geldt vanzelfsprekend aanbeveling 2. Verwezen wordt nog naar HR 30 juni 2000, NJ 2001, 316 en HR van 16 november 1999, NJ 2000, 335, die betrekking hebben op respectievelijk de rechters-plaatsvervanger tevens advocaat en de rechters-plaatsvervanger tevens officier van justitie, en de inmiddels in artikel 44 Wvra geregelde incompatibiliteiten .

3.14. De rechterlijk ambtenaar in opleiding (raio) die rechter-plaatsvervanger is

Aanbeveling 18

Voor de raio die rechter-plaatsvervanger is, gelden alle aanbevelingen die voor rechters van toepassing zijn, met dien verstande dat wanneer hij een andere hoofdbetrekking heeft aanbeveling 12 niet van toepassing is.

Toelichting

Totdat de raio-opleiding is afgeschaft, gelden voor hen de bepalingen uit het Besluit opleiding rechterlijke ambtenaren. Omdat raio's die tevens rechter-plaatsvervanger zijn ook werkzaam zijn binnen de Rechtspraak, gelden logischerwijs voor hen alle aanbevelingen die voor rechters gelden. Slechts in de (uitzonderlijke) situatie dat een raio tevens een andere hoofdbetrekking heeft, blijft aanbeveling 12 buiten toepassing. Voor gerechtsauditeurs hoeft geen afzonderlijke aanbeveling te worden opgenomen, nu deze ingevolge artikel 1 lid 1 aanhef en onder b van de Wvra in verbinding met artikel 1 onder b sub 8 van de Wet RO zijn aan te merken als rechterlijke ambtenaren.

3.15. Aanbeveling aan de gerechten betreffende verdere bevordering van de onpartijdigheid

Aanbeveling 19

De gerechten zorgen ervoor dat met regelmaat aandacht wordt geschonken aan onpartijdigheid en andere integriteitsaspecten in relatie tot deze leidraad.

De gerechten zorgen ervoor dat de individuele rechters, rechters-plaatsvervanger en gerechtsambtenaren zich kunnen gedragen overeenkomstig de inhoud en strekking van deze leidraad. Zij worden allen geïnformeerd over deze leidraad.

Toelichting

Aanbeveling 19 wijst de gerechten op hun verantwoordelijkheid voor onpartijdige rechtspraak. Getracht is daarbij een evenwicht te vinden tussen de noodzaak om het punt van onpartijdigheid op de agenda te houden en de werkbelasting en ongewenste bureaucratie die dat zou kunnen meebrengen. In het gerechtsstatuut zou kunnen worden opgenomen dat aan de rechterlijke onpartijdigheid jaarlijks aandacht wordt geschonken. Na de inwerkingtreding van de Leidraad onpartijdigheid van de rechter zijn al door diverse gerechten integriteitscommissies ingesteld. Het verdient echter aanbeveling dat binnen elk gerecht aan individuele medewerkers de mogelijkheid wordt geboden om hun integriteitsvraagstukken aan te melden en advies te vragen.

Aldus vastgesteld op 25 juni 2013 door de voorzitters van de besturen van de rechtbanken, de gerechtshoven, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven. Op diezelfde datum heeft ook de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (gehoord de Ledenraad van die dag) de Leidraad vastgesteld.

De ingangsdatum van deze leidraad is vastgesteld op 1 januari 2014.

De President van en de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden en de Voorzitter van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State hebben in hun gezamenlijke brief van 5 november 2013 (zie aanhangsel I) de intentie tot toepassing van de Leidraad aangegeven. In die brief wijzen zij op enkele aanbevelingen die voor hun colleges tot een striktere of juist ruimere toepassing kunnen leiden (met name de aanbevelingen 7, 9 en 11).

De Raad voor de rechtspraak heeft bij brief van 14 januari 2014 (zie aanhangsel II) aangegeven de leidraad ook van toepassing te verklaren op de rechterlijke en niet rechterlijke leden van de Raad en op de medewerkers van het Bureau van de Raad voor de rechtspraak, van de Landelijke Stafbureaus, van het Landelijk Dienstencentrum Rechtspraak, van SSR en van Spir-it.

De leidraad zal worden gepubliceerd op het ledennet van de NVvR (en eventueel ook in het Tijdschrift voor de rechterlijke macht, Trema), alsmede op www.rechtspraak.nl en www.nvvr.org